

Oud-Utrecht

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

De contributie bedraagt f 10,— per jaar.

Wie een gebonden jaarboekje wenst te ontvangen betaalt f 12,50.

NEGENENDERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 1 / JANUARI 1966

DE SERVETSTRAAT

„De gemeente weet niet zo bijster veel van Calvijn. Hij heeft een paar moeilijk te verteren dingen gezegd over de praedestinatie. Hij heeft bevorderd, dat Servet, loochenaar van de Drieëenheid, naar wie hier in Utrecht een straat is genoemd, in het openbaar werd verbrand”.

Naar wie hier in Utrecht een straat is genoemd! Dr. A. F. N. Lekkerkerker, die bovenstaande regels schreef in Hervormd Utrecht van 10 juli 1959, beweerde daarmee iets dat toch wel moeilijk te bewijzen zal zijn. Dat de wens de vader der gedachte was, is niet aan te nemen.

In het Maandblad van Oud-Utrecht is al eerder¹⁾ over de Servetstraat geschreven. De naam blijft intrigeren.

De zuidzijde blijkt al vroeg bezet te zijn geweest met hofsteden en craemsteden (kramen, min of meer permanent, ik denk zo iets als de bergplaatsen van de boekverkopers in de Oudemanhuispoort in Amsterdam²⁾). Deze bouwsels staken meer naar voren dan de huizen die er nu staan, want de bij het Bisschopshof behorende huizen aan de zuidzijde van de Servetstraat werden in 1643 door de stad aangekocht om het straatje te verbreden³⁾. Dat is dus nog smaller geweest dan het nu is. En dan te bedenken dat bij de intocht van iedere nieuwe bisschop de hele stoet van prelaten, edellieden, stadsbestuur, kanunniken en koorzangers, uit de Buurkerk komend, naar oude traditie via de Maartensbrug door deze steeg trok om de Domtoren, de toegang tot de Dom, te bereiken.

Aan de noordzijde (waarschijnlijk het derde huis van het Domplein af) woonde in de 16e eeuw de bekende drukker Herman van Borculo,

¹⁾ Maandblad 1947, blz. 36—39.

²⁾ „Hofsteden ende craemsteden die ghelegen syn an des biscops huus in der borch van Sinte Michielscapell totter graft” 1297. Gem. arch. nr. 672 bis (Register van alle oirdelen), fol. 99. Vgl. Rechtsbronnen van Utrecht II, blz. 128.

³⁾ Vroedschapsresoluties, 5, 19 juli, 21 augustus 1643, 22 januari 1644.

die Het Vliegend Hert⁴⁾ als drukkersmerk en als uithangbord voerde. De huisnaam komt nog voor in 1731 en is waarschijnlijk ook nog later in stand gebleven, daar de afstammelingen van Van Borculo nog in 1796 hetzelfde huis bewoonden. Het tweede huis heette De Cameel (1644), later, en nog in 1826 De Vergulde Kameel. Een eigenaar van De Cameel, Cornelis Antonisz. Stulting, kreeg in 1644 vergunning zijn kelder uit te breiden onder de straat door tot aan de huizenrij van de overzijde⁵⁾. Het heet dat zich onder de Servetsteeg meer kelders bevinden of bevonden hebben.

Michaël Servet

Het aantal namen waarmede dit straatje genoemd werd, is niet gering geweest. Van vóór de voltooiing van de Domtoren (1382) kennen we de naam Borchstrate. Later: Onder sunte Meertijns toern (1521), Onder den Domstoorn (1611), Onder den toorn (1612), de strate na(er) den Domtoorn (1619), de straet onder den Dom bij St. Martensbrugge (1647), Onder den Dom (1647), St. Martenstraat onder den Domstoren (1671) en andere varianten.

Dit zijn alle benamingen uit de 16e—18e eeuw. De oudste, althans oudst bekende vermelding van „Servetstraat” is van 1717: „in de Servetsteeg alias onder den dom”, of in een uitvoeriger omschrijving: „St. Maartensstraat anders genoemd Servetsteeg bij den Dom” (1738). De naam raakt dan zo ingeburgerd, dat 't Nieuw Utrechtsch Jaarboek dat in 1775 verscheen, in de stratenlijst het straatje zonder meer als Servetsteeg aanduidt.

De verklaring van de naam is nog altijd niet met zekerheid te geven. Dat hij in enig verband zou staan met de spaanse jurist, theoloog en medicus Michaël Servet⁶⁾, is moeilijk aan te nemen. Het lijkt uitge-

⁴⁾ Men denke niet aan het insect van die naam, maar aan een gevleugeld hert (zie het drukkersmerk in verscheidene van Van Borculo's uitgaven).

⁵⁾ Vr. Res. 23 juli 1644.

⁶⁾ Over hem o.a. S. van der Woude. Verguisd geloof. De lotgevallen van Michaël Servet, martelaar der protestantse onverdraagzaamheid en Sebastiaan Castellio, apostel der godsdienstvrijheid. Delft z.d. (c. 1950). Vrije Geluiden-serie, IV.

sloten, dat in het calvinistische Utrecht van die tijd een straat genoemd zou zijn naar deze „ketter”, die o.a. de kinderdoop en de Triniteitsleer verwierp en daarom op aandrang van Calvijn gevangen genomen en met zijn medewerking tot de brandstapel veroordeeld was (1553).

Om dit innerlijk argument reeds komt M. Servet hier niet in aanmerking, maar bovendien wérden in de 18e eeuw en vroeger van overheidswege - met een hoogstzeldzame uitzondering - geen straatnamen gegeven. Straatnamen ontstonden in de volksmond, door het gebruik, naar aanleiding van een daar liggend gebouw, een gevelsteen, een herbergnaam, de richting etc., dikwijls ook werden zij gevormd naar de naam van een aanwoner (Alendorpsteeg, Hendrik van Royensteegje, Nobelstraat, Malle Willemsteegje - om enige Utrechtse voorbeelden te noemen). Maar nooit zal men vinden Rembrandt-, Maerlant-, Vondel-, Mauritsstraat. Deze soort naamgeving, die niets met de plaatselijke situatie te maken heeft, is voorbehouden aan de 19e eeuw.

Verder heeft men ooit geopperd, dat de Servetstraat haar naam ontleend zou hebben aan een chirurgijn Antoni Servet (Servato, Servietto), waarschijnlijk van italiaanse afkomst, die in 1588 en later hier voorkomt en in de Wittevrouwenstraat woonde. Enig verband tussen hem of eventuele afstammelingen en de Servetstraat is echter nooit gevonden. Hetzelfde geldt van enige leden van de amsterdamse wijnkopersfamilie Servet, die omstreeks 1750 hier aangetroffen worden, maar dan op de Plompetorengracht blijken te wonen. De Servetstraat komt trouwens al, zoals boven vermeld werd, in 1717 voor.

Het meest voel ik nog altijd voor een oplossing van het vraagstuk(!) zoals door Van der Monde in zijn Geschied- en oudheidkundige beschrijving der stad Utrecht (Utr. 1844) I 363 geopperd werd:

„In deze straat hebben wij nog, bij gelegenheid van de Jaarmarkt, eene reeks van kleine kramen en stallen met kramerijen enz. gekend, waarmede de kooplieden van onder den Domtoren, langs deze steeg, de S. Maartensbrug en de Zadelstraat tot aan de Mariaplaats voorstonden. Zoude nu in vroegeren tijd, bepaaldelijk deze steeg, den kooplieden in tafel- en servetgoed niet kunnen aangewezen zijn tot het te koop stellen hunner goederen, evenals den linnenkopers later op de zuidzijde der Mariaplaats en een gedeelte van den Springweg hunne vaste standplaatsen waren aangewezen. Dan zoude hiervan welligt de naam Servetsteeg aan deze straat kunnen gegeven zijn”.

Het is een gissing, meer niet. „Alle nasporingen” - had Van der Monde even hoger geschreven - „om den oorsprong van haren tegenwoordigen naam te ontdekken, hebben tot geene voldoende uitkomsten gehad”. - Zo is het, ondanks latere pogingen, tot heden gebleven.

Wanneer dus Clare Lennart in haar boek over Utrecht, Stad en Provincie blz. 31 schrijft: „De naam Servetstraat heeft niets met een servet te maken. Het straatje is zo genoemd naar de familie Servet, die in Utrecht gewoond heeft, waarschijnlijk ook in de Servetstraat”, dan moet de eerste bewering toch in twijfel getrokken en bij de tweede de vraag gesteld worden naar tenminste een schijn van bewijs.

Ook in enkele andere gemeenten komt een Servetstraat voor: Rhenen, Schoonhoven, en een Servetsteeg in Heerenveen, maar ook daar weet men geen verklaring van de naam te geven. De Servetsteeg in Amsterdam-C „is vermoedelijk een verbastering van Revet- of Ravetsteeg. Revet, Ravet of Rabat betekent Kaatsbaan. Reeds in 1470 wordt op de O.Z. Voorburgwal, op den hoek van deze steeg, een kaatsbaan vermeld. Tot in de 18e eeuw wordt de oorspronkelijke naam gebruikt, terwijl daarnaast reeds in de eerste jaren der 17e eeuw, het verbasterde Servetsteeg voorkomt”⁷⁾. Als toevallig de amsterdamsche Servetsteeg eens in de utrechtse archieven aangetroffen wordt, blijkt ze ook nog anders vermeld te kunnen zijn: „seeckere huysinge ende erve . . . tot Amsterdam op den hoek van het Serveth anders genaempt het Heerenveth steechen”⁸⁾.

v. C.

⁷⁾ A. M. van Gelder, *Amsterdamsche straatnamen geschiedkundig verklaard*. Amst. 1913, blz. 125.

⁸⁾ Gem. archief, notaris N. de Cruyff, 13 mei 1654.

AMERSFOORT OF RHENEN?

Wie al geruime tijd het maandblad van Oud-Utrecht leest, zal zich wellicht herinneren dat onder het kopje „Amersfoort of Rhenen?” in 1957 enkele artikeltjes zijn geplaatst, geschreven door de heer S. W. Melchior te Hoewelaken, voordien vele jaren inwoner van Amersfoort en kenner van de historie dezer stad, inzonderheid van de topografie van Amersfoort.

Indertijd trof de heer Melchior in 's Rijks Prentenkabinet, verbonden aan het Rijksmuseum te Amsterdam, een ets van Hercules Seghers (1589—1639) aan, voorstellende een gezicht op Amersfoort. Duidelijk herkenbaar is de Lievevrouwetoren met rechts daarvan het spitsje van de St. Joriskerk. Links van de O.L.V.-toren is tegen de achtergrond het relief van de Amersfoortse berg zichtbaar. Het kan niet missen: dit is een gezicht op Amersfoort. Helaas had de ets als onderschrift: Rhenen.

Verschillende pogingen van de heer Melchior om deze aanduiding te veranderen (niet uit chauvinisme maar om een topografische vergissing uit de wereld te helpen) mochten niet baten. De toenmalige directeur van 's Rijks Prentenkabinet wilde wel toegeven dat de torens van Amersfoort en Rhenen gelijkens vertonen - dat was overigens geen nieuws - maar hij verklaarde nadrukkelijk: „Daar het werk van deze bijzondere meester sedert lang nauwkeurig is bestudeerd, bestaat er voor ons niet de minste twijfel omtrent de juistheid van deze benaming”.

De heer Melchior liet daarna als bewijsstuk (in 1938) een foto nemen van Amersfoort, en wel vanaf het punt waar Seghers drie eeuwen tevoren zijn ets had gemaakt, namelijk aan de Hessenweg nabij de Kopermolenbrug. Wij drukken zowel de reproductie van Segher's ets als de foto hierbij af. Hoewel alle tot oordelen bevoegde personen onmiddellijk toegaven dat dit Amersfoort en niet Rhenen moest zijn (de situatie